

presència

Número 1736. Del 3 al 9 de juny del 2005. Any XL. 0,20 €

El poble de Corbera d'Ebre. a la fotografia, va quedar totalment destruït durant la batalla. / FOTO: JUDIT FERNÁNDEZ.

La batalla de l'Ebre

CENT QUINZE DIES DE LLUITA. Els municipis de la Terra Alta recuperen els escenaris on va transcórrer la batalla més decisiva i sagnant de la Guerra Civil / 2 a 8

NÚRIA FELIU / 14 • LA TORÀ DEL BARRI GÒTIC / 18 • TOPONÍMIA / 22 • 40 ANYS DE PRESENCIA: HELDER CÂMARA / 24 • ON ANEM? / 30

No arribes a final de mes?

HIPOTEQUES / COMPRAVENDA / REUNIFICACIÓ DE DEUTES / INVERSIÓ

truca'ns 902 01 04 01

Finanfácil
www.finanfacil.com

967106/6490480

ALICANT • BALEARS • BARCELONA • CASTELLÓ • CATALONIA • CANTONIA • GIRONA • LLEIDA • LLEIDA • MURCIA • NERJA • TARRAGONA • TERRES • TERRES • TORRENTA • VALENCIA • VALLADOLID • VALLS • VENEZIA • VILADRIU • VILAFRANCA • VILANOVA • VIMAR • VIMAR

Cent quinze

LA BATALLA DE

L'EBRE • La Terra Alta

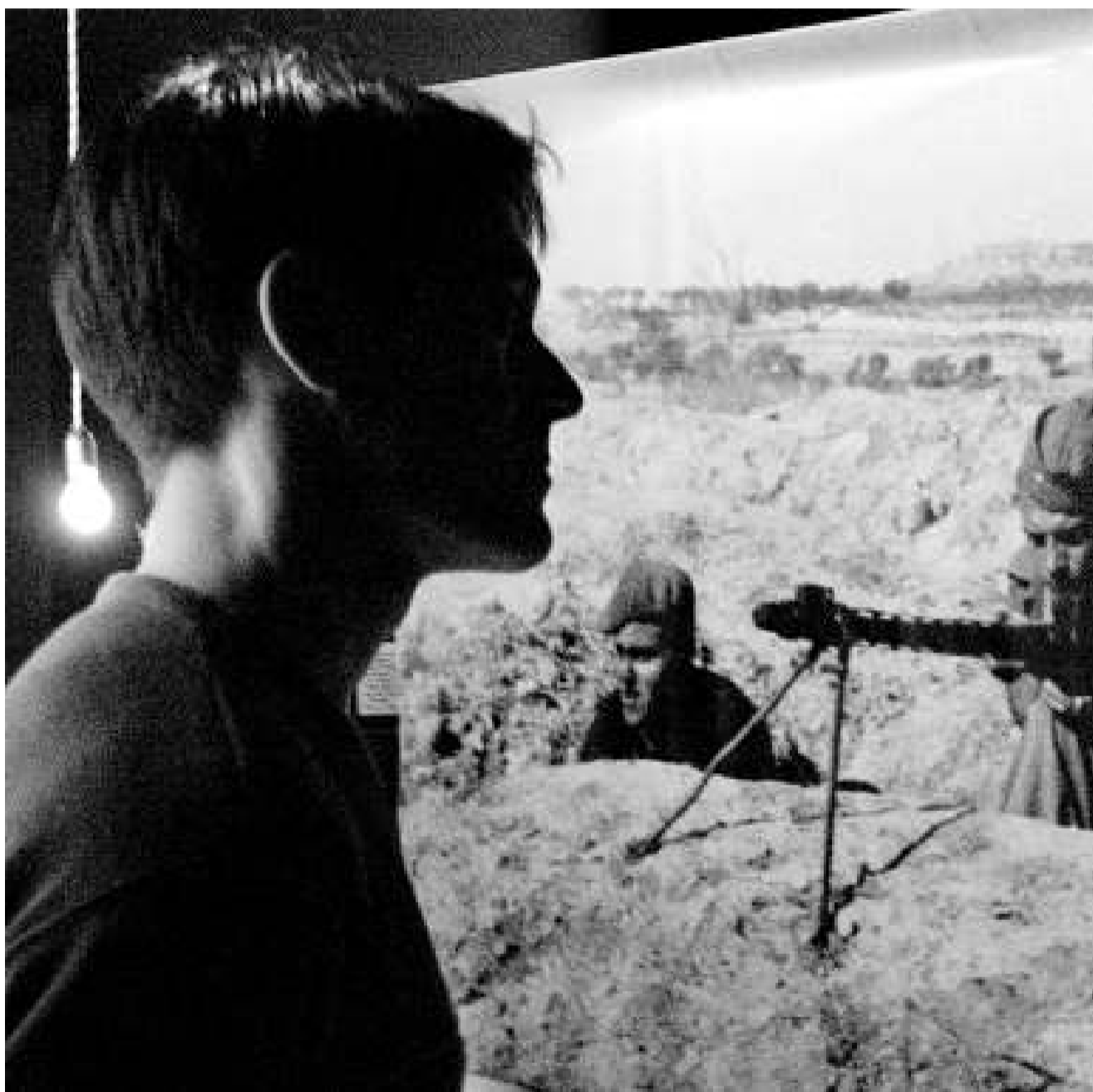
recupera els escenaris per on va transcórrer la batalla més decisiva i sagnant de la Guerra Civil

SUSANNA OLIVEIRA / Terra Alta

● Recuperar el patrimoni històric de la batalla més decisiva de la Guerra Civil i donar a conèixer el que va ser aquell tràgic episodi, més enllà dels llibres d'història i al mateix escenari on es va viure. Aquest seria en resum l'objectiu del consorci que diferents ajuntaments de la Terra Alta, als quals es van unir més tard el Consell Comarcal i el govern de la Generalitat, van engegar el 2 d'abril del 2001, data de creació del Comebe (Consorti Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre). Quatre anys després s'han obert els primers espais del conjunt museístic i la primera ruta a l'entorn dels escenaris de la batalla de l'Ebre. Recuperació de trinxeres, senyalització d'espais tan significatius com les restes del poble vell de Corbera, ensorrat pels bombardejos de la legió Còndor alemanya, i un monument ossari en memòria de les víctimes, són el primer pas d'un projecte que es preveu completar el 2007. Una iniciativa de recuperació de la memòria històrica, tan demanada en aquests temps, però amb un clar objectiu socioeconòmic, segons expliquen els seus impulsors, que permeti dinamitzar econòmicament la comarca de la Terra Alta. Una comarca eminentment agrícola, amb la meitat d'habitants dels que hi havia abans de la Guerra Civil (uns 12.000 actualment), i que confia a atreure el turisme cultural. De moment, les coses no han comen-

LA RUTA

Corbera, la Fatarella, Vilalba dels Arcs i el Pinell de Brai inclouen la primera ruta sobre la batalla de l'Ebre que s'ha obert al públic. Vuit espais diferenciats que permeten un primer contacte al visitant amb el que va ser aquell episodi històric: el poble vell de Corbera destrossat per les bombes, que ha continuat com a testimoni viu de la batalla; algunes de les trinxeres utilitzades per l'exèrcit republicà; un memorial en honor de les víctimes... En el futur, Gandesa, Batea i la comarca de la Ribera d'Ebre s'afegiran al projecte. L'actual ruta es pot fer en un dia. Més endavant s'establiran rutes per fer en uns quatre dies.

Exposició sobre «Les Veus del Front» a Pinell de Brai. Al costat, un gràfic de la batalla extret d'Enciclopèdia Catalana. / J.F.

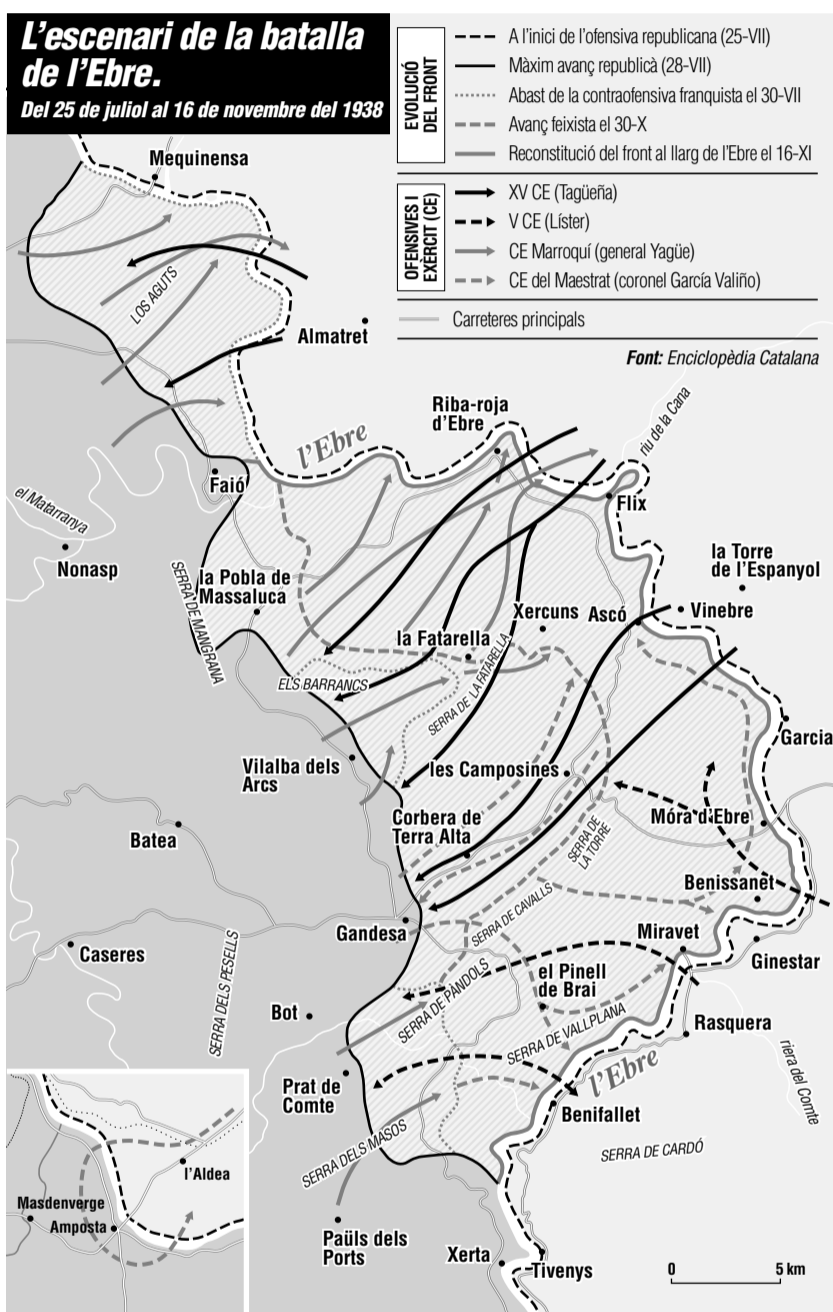
çat malament i s'han generat expectatives. A Corbera han obert dos restaurants —fins ara una oferta inexistent— i al Pinell, un hotel, a més de diferents cases de turisme rural a la comarca. «No estem a la Diagonal de Barcelona, sinó en una comarca que necessita recuperació econòmica», argumenta Lluís Salvadó, delegat del govern català a les Terres de l'Ebre i actual president del consorci. I troba especialment atractiva la idea que la guerra, que tant va castigar la Terra Alta, l'ajudi ara a re-

fer-se econòmicament.

El projecte té com a referents iniciatives similars que s'han dut a terme a Normandia i als Estats Units amb la recuperació d'espais de la Segona Guerra Mundial i de la guerra de Secessió americana. I ve avalat per alguns dels més reconeguts especialistes sobre la Guerra Civil a Catalunya. Josep Maria Solé i Sabaté, catedràtic d'història de la UAB, n'és l'ideòleg, l'ànima del projecte i el responsable de la direcció històrica. I hi participa també el catedràtic d'història con-

temporània de la UB Joan Villaroya, responsable del contingut històric del principal centre museístic que s'ha d'obrir l'any vinent a Corbera. Aquest centre, batejat amb un breu i significatiu *115 dies*, serà el punt de partida de la ruta i on s'ajudarà el visitant a comprendre el que va ser la batalla. Per què, on i com es va produir, l'estructura dels dos exèrcits abans de la batalla, la cartografia dels 115 dies de combats. Els elements clau i els noms propis de la batalla. El projecte, un cop aca-

dies a l'Ebre

bat, inclourà sis centres més repartits pel territori que ens aproximaran a altres aspectes de la batalla.

De moment es pot visitar el del Pinell de Brai, *Les veus del front*, dedicat de manera monogràfica al paper de la premsa i la propaganda durant la guerra. A Batea, amb *Els hospitals de sang*, s'abordarà el paper dels sistemes sanitaris en un front de guerra, la seva organització, els mètodes... Durant la guerra, l'edifici de les escoles de Gandesa va ser habilitat com a hospi-

tal de campanya de les forces franquistes. I a la Bisbal de Falset (el Priorat), la cova de Santa Llúcia es va convertir en l'hospital de campanya republicà. *La internacionalització del conflicte* la podem connectar a la Fatarella. S'han comptabilitzat fins a cinquanta-tres nacionalitats entre els combatents de l'Ebre. El bàndol nacional es va nodrir especialment de marroquins, alemanys i italians, i al costat republicà hi van lluitar sobretot europeus i americans però s'hi compten també xinesos i austra-

Un escenari de 800 km²

● Vuit-cents quilòmetres quadrats és l'extensió de l'escenari de la batalla, amb l'epicentre al marge dret del riu a la comarca de la Terra Alta (vegeu el gràfic). Una franja de terreny que l'exèrcit de la República va arrabassar per sorpresa a les tropes de Franco amb una gran ofensiva que es va iniciar el 25 de juliol del 1938 a la matinada amb el pas del riu Ebre per diferents punts entre Mequinensa i Amposta. Van ser necessaris més de cent dies de durs combats i milers de morts en un bàndol i en l'altre perquè les forces insurgents comandades pel general Franco aconseguissin recuperar el terreny que havien perdut en un sol dia i forcessin la retirada de l'exèrcit republicà a l'altre costat de l'Ebre. Un dels episodis que marcarien la fi de la Guerra Civil i de la República.

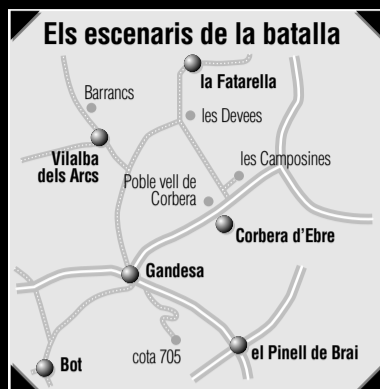
lians. Aquest centre dedicarà una especial atenció als brigadistes internacionals que van lluitar al costat de la República, pel seu simbolisme i significació. Aquests soldats, després del pacte de Munic, que va enterrar qualsevol esperança d'una possible implicació de les forces democràtiques europees en el conflicte, van ser retirats del front. Abans del darrer homenatge a Barcelona, van ser acomiadats a les Masies prop de Poblet, el 25 d'octubre del 1938, un acte del qual va deixar constàn-

cia el gran fotògraf de guerra Robert Capa.

A la comarca de la Ribera d'Ebre, en un municipi encara per determinar, se situarà el centre dedicat al *Pas del riu*. L'element fonamental en l'inici de la batalla, la matinada del 25 de juliol del 1938, i amb la retirada definitiva de les tropes republicanes el 14 de novembre. Miravet va ser un dels escenaris clau de l'inici de la batalla, bàsicament per una fotografia que va ser la que va donar a conèixer al món l'inici de l'ofensiva de l'Exèrcit Popular. Una fotografia de soldats travessant el riu, al peu del castell. Una controvertida imatge considerada durant molt temps un muntatge fotogràfic i que els darrers anys sembla haver recuperat credibilitat.

A Vilalba dels Arcs, escenari d'alguns dels combats més durs, el centre d'interpretació estarà dedicat als *Soldats de la trinxera*. Les difícils i dures condicions de vida que van haver de suportar en ple mes d'agost en una zona seca patint set i gana. A Vilalba s'ha recuperat un tram de la línia defensiva construïda per l'exèrcit republicà. Prop de cent metres de trinxeres situades a l'espai històric dels Barrancs.

Gandesa serà un altre dels punts del recorregut, si bé encara no se n'ha concretat el contingut. Fins fa poc no formava ni tan sols part del projecte de recuperació dels escenaris de la batalla de l'Ebre malgrat ser la capital de la comarca. Les eternes rivalitats amb Corbera i la defensa d'un altre projecte paral·lel en són algunes de les causes, que finalment han quedat enrere. Tot i això, a Gandesa va ser on va néixer una de les primeres iniciatives de la comarca per a la recuperació de la memòria històrica, el Centre d'Estudis de la Batalla de l'Ebre (CEBE). Una iniciativa privada, sorgida el 1999, que ha permès la recuperació de nombrosos materials sobre la Guerra Civil, que s'exposen a l'edifici de les antigues escoles. Cascos, granades, cantimplors, cartutxeres... un recull de premsa sobre la guerra. Entre les últimes adquisicions d'aquesta entitat hi ha una talla del cap de Mussolini trobada en un mas proper a Gandesa, i una exposició de fotografies dels brigadistes.

Corbera d'Ebre, un poble bombardejat

SUSANNA OLIVEIRA

● El matí del 25 de juliol del 38, Sant Jaume, hi ha programa de festa major a Corbera. Missa i concurs de cavalls. Aquell matí els veïns veuen moviment de soldats. «No saben què passa, pensen que Franco ha travessat el riu en direcció a Barcelona... i fins més tard no s'adonen que els nacionals fugen cap a Gandesa», explica Pere Clua, mestre i historiador local. «El pas del riu és una cosa que no s'esperava ningú i en 24 hores Corbera es troba en primera línia de foc.» A les 3 de la tarda, arriben els soldats republicans. «La gent està tancada a casa —explica Pere Clua— i els soldats els recomanen que marxin, que Franco no tardarà a bombardejar.» Aquella mateixa tarda cauen tres bombes sobre Corbera. I més l'endemà, i l'altre... El poble vell de Corbera continua com a tes-

El poble vell de Corbera continua encara com el van deixar les bombes que durant dies van llançar-hi els avions alemanys de la Legió Còndor. / JUDIT FERNÁNDEZ

timoni d'aquella tragèdia, la primera guerra en què la població civil es converteix en objectiu militar. Dels 1.923 veïns, 143 moren a la guerra. Segons la recerca de Pere Clua, 45 fent de soldat, i dels 98 ci-

vils morts, 29 van morir en els bombardejos. Dinou més van morir manipulant artefactes de guerra. La venda del metall de les bombes va ser un dels pocs recursos que els van quedar per sobreviure.

El museu de la batalla

● El Centre d'Estudis de la Batalla de l'Ebre de Gandesa va ser una de les primeres iniciatives que van néixer a la Terra Alta amb la voluntat de recuperar la memòria històrica. Va ser el 1999 quan un grup d'estudiosos i col·leccionistes de Gandesa van posar

en marxa el museu que avui hi ha a l'edifici de les antigues escoles, l'hospital de campanya franquista durant la batalla. El museu reuneix un nombrós material relacionat amb la Guerra Civil i diferents exposicions. La darrera, una de fotografies, sobre les brigades internacionals.

Ni vencedors ni vençuts

El temor de destapar vells fantasmes a la comarca de la Terra Alta ha portat el consorci a repetir una vegada i una altra que aquest no és un projecte de vencedors i vençuts, ni de bons i dolents. «És una comarca molt marcada per la guerra i era complicat fins fa uns anys tractar el tema de la Guerra Civil», explica el delegat del govern a les Terres de l'Ebre, Lluís Salvadó, d'ERC, que reconeix que al principi no va ser del tot fàcil trencar alguns recels i reticències. En

tot cas, s'ha fet un pas. «Fa vint anys —explica gràficament l'historiador Joan Villaroya— per parlar de tot això ho havies de fer de nit i al corral.» Per Pere Clua, mestre i historiador local, el moment de parlar sobre la repressió a la Terra Alta encara no ha arribat: «Una cosa és bellugar i l'altra, remenar, i remenar és problemàtic.» L'historiador Josep Maria Solé i Sabaté deixa clar que el que es pretén és senzillament transmetre uns fets històrics. «D'interpretacions —diu— n'hi ha moltes, però de fets, només uns.»

A les parets del Memorial hi haurà, com a homenatge als combatents, la biografia de deu d'ells. / J.F.

Aquesta línia de trinxeres tenia prop de quatre quilòmetres de llargada. / J. FERNÁNDEZ

Les Camposines, un monument ossera

● A tocar de l'ermita de Sant Bartomeu (la Fatarella), es construeix el que serà el primer monument en memòria de tots els combatents en la batalla, d'un i altre bàndol. El que es coneix com el Memorial de les Camposines acollirà les despulles que encara ara, gairebé setanta anys després de la batalla, resten escampades pel territori, en una voluntat de donar-los un tracte més digne. El Memorial s'inaugurarà el mes vinent.

Les Deveses, refugi i trinxeres

● A les Deveses, a dos quilòmetres del nucli de la Fatarella, es conserva un petit fragment de 75 metres de la línia defensiva republicana, amb dos pous de tirador i un conjunt de dos refugis excavats sobre el terreny on descansaven les tropes. És una de les trinxeres de la rereguarda, que els últims dies de la batalla van protegir la retirada de l'Exèrcit de l'Ebre.

Els treballs arqueològics han permès recuperar cent metres de trinxeres i diferents refugis. / JUDIT FERNÁNDEZ

Els Barrancs, cent metres de trinxeres

● A uns cinc quilòmetres del nucli urbà de Vilalba dels Arcs, entre vinyes, ametllers i oliveres, trobem l'espai històric dels Barrancs, una de les xarxes defensives que l'exèrcit de l'Ebre va bastir per fer front a les contraofensives franquistes. Un espai que, després dels treballs dels arqueòlegs, permet al visitant circular per l'interior de la línia de trinxeres, construïdes en ziga-zaga per minimitzar els efectes dels atacs, i veure com eren els refugis on descansaven els soldats i on es protegien dels bombardejos. Els Barrancs són un fragment de la línia defensiva que s'estenia entre Vilalba dels Arcs i la Pobla de Massaluga, de la qual s'han recuperat uns 100 metres lineals.

Josep Maria Solé i Sabaté / Catedràtic d'història i responsable de la direcció històrica del projecte

«La interpretació és lliure però els fets són uns i els volem explicar»

S. OLIVEIRA
● Se'l defineix com l'ànima d'aquest projecte per recuperar el patrimoni de la batalla de l'Ebre. Com neix la idea?

—«El 1998 se celebra el 65è aniversari de la batalla i a Corbera hi ha una associació que vol potenciar el poble vell. Jo els parlo d'anar més enllà. Corbera és patrimoni de la Terra Alta, de Catalunya i del món com a testimoni del que va significar la batalla de l'Ebre i la Guerra Civil, i es tracta de preservar-lo juntament amb la resta d'escenaris de la ba-

talla i projectar-los a escala universal. I al mateix temps poder dinamitzar econòmicament la zona.»

Amb aquesta primera idea Josep M. Solé i Sabaté, es passeja juntament amb un altre historiador, David Tormo—director del projecte— pels pobles de la comarca per convèncer els ajuntaments.

—Van topar amb la por de reobrir velles ferides?

—«Encara hi ha ferides que no estan totalment tancades i no ens hi podem posar. Teníem clar, i ens mantenim en

Josep Maria Solé i Sabaté

aquest criteri, que no es farà una interpretació de la Guerra Civil, no és el moment de fer-ho. Es tracta de donar a conèixer uns fets, d'una transmissió de fets lluny de visions de vencedors i vençuts. La interpretació és lliure però els fets són uns.»

—I van aconseguir convèncer...

—«I el que té més força és que sorgeix de la base, dels mateixos pobles. Més tard s'hi impliquen el Consell Comarcal i la Generalitat i es converteix en una obra de país.»

Pàndols, testimoni dels pitjors combats

● Les serres de Pàndols i Cavalls van ser els principals escenaris de la batalla de l'Ebre. Una de les posicions estratègiques va ser la cota 705 de Pàndols. A les 5 del matí del 10 d'agost del 38, en aquest punt s'iniciava un dels combats més cruentos entre les millors unitats dels dos exèrcits: l'onzena divisió, la de Líster, del cinquè cos de l'exèrcit republicà i la quarta divisió de Navarra de l'exèrcit franquista. Un combat que acabaria cinc dies després per l'esgotament de les dues unitats. Des del 1988, a iniciativa de l'Associació de Supervivents de la Lleua del Biberó, un Cub de la Pau recorda en aquesta cota els combatents de la batalla. Aquí s'han fet també diversos homenatges als brigadistes internacionals, un dels més recents, el mes de maig passat, per homenatjar els noranta voluntaris de la quinzena divisió de les Brigades que van morir a la batalla.

Damunt la cota 705 de Pàndols el so de la gaita s'estén sobre el que va ser l'escenari dels combats més cruentos de la batalla. La imatge va ser presa a primers de maig durant el darrer homenatge als brigadistes internacionals que van donar suport a l'exèrcit de la República. / MICHAEL BUNN

Coll del Moro, la posició de Franco

● El general Franco va establir al coll del Moro, a l'oest de Gandesa, el seu lloc de comandament durant la batalla. El setembre de 1953, en commemoració dels quinze anys de la batalla, va inaugurar-hi un monòlit de pedra. Aquest punt, un cop senyalitzat, formarà també part del recorregut pels escenaris de la batalla. També s'hi ha d'incloure el turó de Punta Targa, a Vilalba dels Arcs, on el Terç de Requetès de Montserrat (els soldats catalans del bàndol franquista) es van enfrontar el 19 d'agost a les tropes republicanes al so d'*El Virolai*. El Terç va patir nombroses baixes i en fer-se fosc els republicans els van anunciar que no dispararien durant la recollida de morts i ferits. Punta Targa va ser ocupada l'endemà pel nacionals.

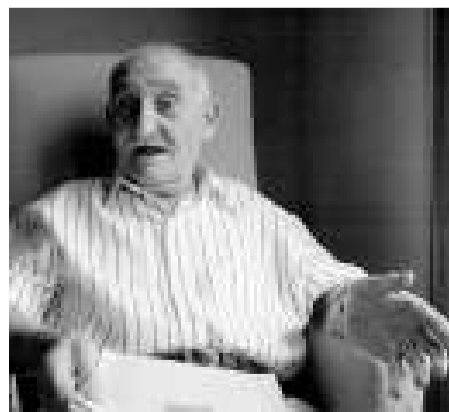
Franco va dirigir l'ofensiva nacional des del Coll del Moro, molt a prop de Gandesa, que es va mantenir tota la batalla en mans dels nacionals. Gandesa constituïa un nus important de comunicacions i per tant un punt estratègic. Els republicans només van aconseguir arribar fins a les portes del cementiri vell. A la foto, vista de la serra de Cavalls des del Coll del Moro. / JUDIT FERNÁNDEZ

Pere Jaume Álvarez Clua / Soldat de la «quinta del biberó» de l'Exèrcit de l'Ebre

«Enmig del foc no ets de ningú, el que intentes és salvar-te»

SUSANNA OLIVEIRA

● Als seus 85 anys acabats de fer i amb vuit llibretes plenes de records, Pere Jaume Álvarez es dedica ara enterament a cuidar la seva dona, al seu poble, Corbera. «La mestresa no està gaire fina», m'explica mentre m'adverteix que no podem entretenir-nos perquè ha d'anar pel dinar. Ell és un dels supervivents de l'Ebre. «Hi vaig veure la mort tantes vegades, en aquest front!» L'abril del 38, quan encara no havia complert els 18 anys, ja es va trobar cavant rases per enterrar una desena

Pere Jaume Álvarez / J.FERNÁNDEZ

de brigadistes afusellats per l'exèrcit de Franco. La tarda del 25 de juliol, el dia de l'ofensiva republicana, viuria el primer bombardeig a Corbera dels avions alemanys, en què hi va veure morir un soldat i una veïna. El seu pare, d'esquerres, estava empresonat a Burgos, i ell i la seva família van fugir, com tots, cap als masos de la zona. Una nit quan va baixar al poble a buscar menjar va estar a punt de ser afusellat per uns soldats republicans: «A un dels que m'acompanyaven li va caure un rosari i ens van prendre per feixistes.» Poc

després l'enviarien al front amb la resta de la *quinta del biberó*. «Allà miràvem el cel i ens adonàrem que érem a l'infern», diu un dels molts versos que ha escrit. «El de l'Ebre va ser un front per matar gent. Els alemanys tiraven bombes a cabassos, què podies fer... Arriba un moment que no ets de ningú, el que intentes és salvar-te.» Per salvar la vida es va lliurar a l'enemic. Van seguir tres mesos en un camp de concentració i una inacabable mili amb estada a l'Àfrica. «Fins al 44 no vaig tornar a Corbera, i ja són dies...!»

Un grup de soldats, escrivint cartes al front. El llapis era conservat pels soldats com un gran tresor.

El Pinell de Brai, les veus del front

SUSANNA OLIVEIRA

● «Durant els vint dies que estiguérem en aquelles posicions, es donà un cas molt curiós: l'exèrcit de Franco no tenia paper de fumar i el republicà no tenia tabac. Es posaren d'acord els dos comandaments, ompliren un morter de 105 i intercanviaren aquest preciós producte per paper.» És només una de les vivències que explica Joan Cardona, un *biberó* de Rubí, en les memòries que va deixar escrites a la seva família i que ara han quedat recollides en un llibre, *Un*

fusell i un biberó. A la guerra amb 17 anys (Cossetània Edicions). A l'Ebre, com a tants altres fronts, els soldats enemics es van relacionar entre ells. La relació entre els dos fronts, les seves cançons, el paper de la premsa i de la propaganda política, el poder de la paraula en definitiva, és el que s'explica al centre d'interpretació del Pinell de Brai batejat com *Les veus del front*. El primer dels sis centres que es repartiran pel territori i a través dels quals s'explicarà la batalla des de diferents àmbits.

Entre quatre parets de fons negre, unes colpidores imatges del front i el so dels comunicats de guerra o les veus de les trinxeres, s'intenta acostar el visitant al paper transcendental que la paraula pot tenir en una guerra. L'objectiu: minar la moral contrària o fer créixer la pròpia. Al centre del Pinell es poden escoltar també les cançons que més es van sentir al front de l'Ebre. *Aunque me tiren el puente*, una de les més populars, va néixer amb la batalla per deixar constància de la tenacitat dels soldats repu-

blicans per refer de nit els ponts que de dia l'aviació franquista destruïa: «*Aunque me tiren el puente / y también la pasarela. / Aunque me tiren el puente, / me verás pasar el Ebro, / en un barquito de vela, / me verás pasar el Ebro, / en un barquito de vela.*» No faltaven tampoc els intents de fomentar desercions amb converses com aquestes: «*Rojillos, no os dejéis engañar más por los comisarios. ¡Pasaos a nosotros! Hoy hemos comido paella. ¿Y vosotros? ¿Seguís con las lentejas?*»

Vicenta Rosselló i Roca / Tenia vuit anys quan va començar la batalla de l'Ebre i va haver de fugir de casa «Tothom va patir molt, i guanyar... no va guanyar ningú»

SUSANNA OLIVEIRA

● «El 25 de juliol del 38, el dia de Sant Jaume, la gent va començar a marxar del poble, hi havia pànic a Bot. Després d'esperar hores tancats a casa, a mitjanit la mare va decidir que marxàvem.» Aquests són els records de Vicenta Rosselló, una nena de només vuit anys el dia que es va iniciar la batalla de l'Ebre. Dos anys abans «els d'esquerra» havien assassinat el seu pare. «El dia que el van prendre jo mateixa el vaig acompanyar a la porta de casa. Uns homes amb fusells el van emma-

nillar i se'l van endur.» L'abril del 38 veuria l'entrada dels nacionals des de les golfes de casa on la família s'havia tancat. Els tancs proveïnt d'aigua a casa seva i els soldats *moros* desvalisant cases en són dues imatges.

El dia de Sant Jaume del 38 els republicans van arribar a deu minuts de Bot, que es va mantenir sota control dels nacionals. Aquella nit la Vicenta va fugir a peu cap a Horta de Sant Joan, «només amb la roba que dúiem al damunt», amb un oncle avi, la seva mare i el seu germà

Vicenta Rosselló / J.FERNÁNDEZ

petit, de tres anys. Van passar un mes en una pallissa i d'allà cap a l'Aragó. Un períple d'un mes i mig abans de tornar a Bot, on els soldats nacionals els havien ocupat el segon pis de casa seva. Al 36 s'havien instal·lat al mateix lloc els soldats republicans, dels quals en guarda el record d'unes bones persones. «Tothom va patir molt, d'un costat i de l'altre, i de guanyar... no va guanyar ningú.» Odis, morts, fred, gana i el so dels projectils... formen part d'aquells anys terribles. «Preferiria morir abans que tornar-ho a viure.»

Testimonis d'una batalla i d'una guerra

● Aquests són alguns dels darrers llibres editats sobre la batalla de l'Ebre, i la majoria recullen la veu de testimonis de la guerra.

«MÉS ENLLÀ DEL CAMP DE BATALLA»

Autor: ANGELA JACKSON
Editorial: COSSETÀNIA EDICIONS
Pàgines: 96

Angela Jackson, historiadora britànica, recupera en aquest llibre els records d'una infermera que va ser a la cova de Santa Lúcia de la Bisbal de Falset, habilitada com a hospital.

«VIATGE A LA BATALLA DE L'EBRE»

Autor: GABRIEL MARTÍNEZ I SURINYAC
Editorial: COSSETÀNIA EDICIONS
Pàgines: 312

La primera novel·la en català sobre la batalla de l'Ebre. Dos joves de finals del segle XX viatgen en el temps per lluitar al costat del seu avi republicà en els darrers dies de la batalla.

«AUNQUE ME TIRES EL PUENTE»

Autors: GABRIEL CARDONA I
JUAN CARLOS LOSADA
Editorial: País Aguilar
Pàgines: 360

Històries entranyables i dures dels combatents que van participar a la batalla. Entre ells, alguns ben coneguts, com el medievalista Martí de Riquer, membre del Terç de Montserrat.

«LA GUERRA CIVIL A CATALUNYA (1936-1939)»

Coordinadors de l'obra: JOSEP MARIA SOLÉ I
SABATÉ I JOAN VILLARROYA
Editorial: EDICIONS 62

Una obra en quatre volums, profusament il·lustrada, que analitza el gran esdeveniment de la nostra història contemporània, dirigida per dos dels màxims especialistes en la guerra civil.

L'Ebre, un riu per a una batalla

La de l'Ebre va ser l'última gran batalla de la Guerra Civil, la més decisiva i sagnant de totes, i hi van lluitar sobretot joves catalans

S. OLIVEIRA

● Amb el nom *de l'Ebre* es va batejar l'última gran batalla de la Guerra Civil espanyola, la que va transcórrer entre la matinada del 25 de juliol i el 16 de novembre de 1938. Una batalla que s'inicia amb el pas de l'Ebre per part de l'Exèrcit Popular. Entre 30.000 i 40.000 persones van perdre la vida al front de l'Ebre, tot i que la xifra encara continua essent una incògnita. Els historiadors bàsicament han establert una aproximació del nombre de baixes que va patir cada exèrcit. El republicà va tenir unes 70.000 baixes, entre morts (de 12.000 a 15.000), ferits, presoners i desapareguts. L'exèrcit rebel de Franco, malgrat la seva superioritat en mitjans aeris i artilleria, va patir prop de 60.000 baixes (uns 10.000 soldats morts). Al camp de batalla es van enfrontar uns tres-cents mil soldats.

«El de l'Ebre va ser un front per matar gent», com el defineix avui Pere Jaume Álvarez, un d'aquells joves de la *lleua del biberó* que van aconseguir sobreviure a aquella tràgica història que va transcórrer a casa seva mateix. Ell, veí de Corbera, va ser un dels molts joves que es van reclutar a Catalunya i van ser enviats a la guerra quan amb prou feines havien complert els 18 anys. La primavera del 38, milers de joves catalans i els reservistes de més de trenta-cinc anys són mobilitzats per incorporar-se a files en un intent de reorganitzar els exèrcits

republicans. Davant la impossibilitat de mobilitzar soldats a altres zones de l'estat, l'Exèrcit de l'Ebre es nodreix bàsicament de joves catalans. «Els que lluiten a l'Ebre són una quinta feta sobre Catalunya i les Brigades Internacionals», un fet, segons l'historiador Josep Maria Solé i Sabaté, que la historiografia no ha tingut gaire en compte.

«L'estiu del 1938, raons polítiques i militars avalaven un atac republicà a través de l'Ebre,

quan Juan Negrín havia promès el *govern de la victòria*», escriu l'historiador Gabriel Cardona. «L'Exèrcit Popular —explica a *Les grans batalles*, a l'Enciclopèdia Catalana— no disposava d'una massa de maniobra ni de prou reserves per a portar a terme una ofensiva. [...] El general Rojo, sense artilleria, preparava un atac nocturn i per sorpresa, encaminat a trencar les línies franquistes. En un primer moment va resultar un èxit; els republi-

El retorn dels herois

MICHAEL BUNN

● Són les onze del matí, però el sol ja pica fort al Turó 705. El 8 de maig hi som una setantena de persones, esperant amb expectació. En teoria, hi hem vingut a presenciar la inauguració d'una placa en honor dels noranta voluntaris de la 15a divisió de les Brigades Internacionals que van morir en la batalla de l'Ebre, però en realitat som al turó pels quatre homes d'edat que seuen al costat de l'escenari, antics membres de les Brigades Internacio-

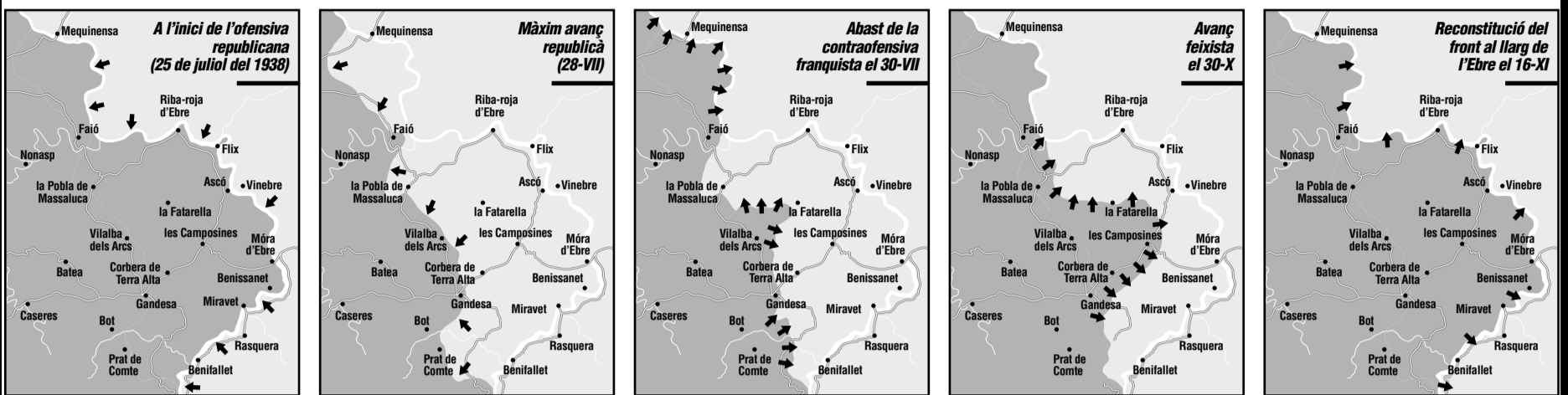
nals. El primer a parlar és Bob Doyle, un dublinès que, amb 89 anys, és el més jove dels quatre, tot i que se'l veu molt més fràgil que els seus companys. Abans de parlar, Doyle agafa aire. Llavors comença a recordar, en un discurs apassionat, els molts herois que diu que va conèixer a la Guerra Civil. Doyle recorda també el dia que el van fer presoner. Caminant prop de Gandesa, el seu escamot va tenir la desgràcia de topar amb un batalló motoritzat italià. A Doyle el van enviar a un

camp de concentració. Als seus companys espanyols, els nacionals els van afusellar allà mateix. El segon que puja a la tribuna és Jack Jones, de 92 anys, de Liverpool, que va ser ferit greument prop de Gandesa. Jones, un líder sindical a la Gran Bretanya, acaba el seu parlament recordant que s'ha de mirar al passat, però sense deixar de mirar al futur. Sam Russell, de 90 anys, és el següent. Va lluitar en les batalles més importants de la guerra. Ferit al Jarama, va acabar de pas-

La batalla de l'Ebre

Font: Enciclopèdia Catalana

Una imatge de la batalla i l'escenificació d'un lloc de comandament, al centre de Pinell de Brai. Al costat, un dels cartells de propaganda del govern de la República per explicar l'èxit de l'ofensiva de l'Exèrcit de l'Ebre. / J. FERNÁNDEZ

cans van esclafar l'enemic en el punt d'atac i van entrar al seu territori. Però, dos o tres dies després, la manca de quadres intermedis eficients va ser la causa de la desorganització de la manobra republicana, que va perdre velocitat i no va arribar als objectius assenyalats.» Tot i que el tercer dia les forces republicanes passen de l'ofensiva a la defensiva, caldran més de cent dies de combats sagnants perquè les for-

ces franquistes recuperin el terreny perdut. Una guerra on un mateix turó es conqueriria i reconqueriria quatre i cinc vegades, en unes condicions extremes de gana i set en ple estiu. «*Tiene cojones morir por estos riesgos!*», s'esclamaria quaranta anys després, el 1983, en una visita a la serra de Pàndols, el mateix Enrique Lister, que va comandar el cinquè cos de l'exèrcit de la República, el més popular i prestigiós.

L'objectiu de l'ofensiva republicana es concretava d'entrada a arribar a Gadesa, un enclavament clau per al control dels accessos a Saragossa i València. Però que al mateix temps, segons l'historiador Josep Sánchez Cervelló, «havia de servir per guanyar temps per buscar una solució a la Guerra

Civil i demostrar allhora que la República era viva». Un intent d'aconseguir una internacionalització del conflicte que es va frustrar amb el Pacte de Munic signat al setembre entre la Gran Bretanya, França i l'Alemanya.

Josep Sánchez Cervelló, professor d'història contemporània a la Universitat Rovira i Virgili, és l'encarregat de preparar una breu història amb els elements clau del conflicte, que ha de servir de guia per als visitants de la ruta pels escenaris de la batalla. Una batalla que Sánchez Cervelló descriu com a clàssica i moderna al mateix temps: «Des del punt de vista militar va ser una batalla de desgast, i en aquest sentit és clàssica. I és moderna perquè l'aviació hi té un paper essencial.» La batalla aèria de l'Ebre serà un preludi de les grans batalles de la Segona Guerra Mundial.

sar el conflicte treballant a la ràdio per al govern de la República.

Altres personalitats pugen a la tribuna, però la gent ha vingut al turó per escoltar els quatre vells lluitadors. En uns temps mancats d'herois, fins al punt que hem d'idolotrar els futbolistes, aquests homes i les seves històries ajuden a redefinir la idea del veritable heroisme. Pren la paraula un quart brigadista, Alun Menai Williams. Aquest gal·lès de 92 anys, antic metge de l'exèrcit britànic, va venir l'any 1936 per

D'esquerra a dreta, Sam Russell, Alun Menai Williams, Jack Jones i Bob Doyle. / M. BUNN

mar des de Marsella. El seu vaixell no va arribar mai al port de València, la seva destinació, perquè va ser torpedinat per un submarí italià. Menai Williams es va passar nou hores flotant a l'aigua fins que va ser rescatat i portat fins al primer dels molts hospitals de campanya que visitaria a partir de llavors. Menai Williams és l'encarregat de descobrir la placa commemorativa, al so de *La Internacional*. Les paraules de Jack Jones floten en l'aire: «Recordi el passat, miri al futur.»